

MOGUĆNOSTI KOMPLEMENTARNOGA GOSPODARSKOG RAZVITKA ZADARSKE ŽUPANIJE

Snimio Aleksandar Bonačić

Pave Ivić

Croatia banka – Podružnica Zadar

UVOD

Grad Zadar je kulturno, gospodarsko i razvojno središte Zadarske županije. Sa 70 000 stanovnika utvrđenih Popisom stanovništva iz 2011. peti je grad po veličini u Republici Hrvatskoj i treći na hrvatskom dijelu Jadranu, što ga čini jednim od najvažnijih hrvatskih urbanih središta. U RH, pa čak i u europskim okvirima, Zadar se svrstava u gradove srednje veličine, čime prelazi okvire malih primorskih gradova i općina od samo nekoliko tisuća stanovnika. Međutim, nema obilježje velikih urbanih središta – metropola. Upravo je to značajka koja Zadar čini umjerenom sredinom za život s otklonjenim pritiscima što ih nose današnji veliki gradovi, ali ipak s izraženim urbanim karakterom i važnim gospodarskim potencijalom i za županiju i za cijelu regiju Jadranske Hrvatske.

Zadar je smješten na srednjem Jadranu, u sjevernoj Dalmaciji, te je približno podjednako udaljen od najsjevernije i najjužnije točke Jadrana, što mu daje važan geostrateški položaj i komparativnu prednost u odnosu na druge gradove Jadranske Hrvatske. Dobra prometna povezanost, i to svim oblicima prometa (pomorski, zračni, cestovni i željeznički), danas je razvijena do zadovoljavajuće razine, što je važan preduvjet za daljnji nesmetani razvoj zadarskoga gospodarstva. Upravo je unapređenje prometne povezanosti bila jedna od važnijih strateških odrednica grada u zadnjih 10-ak godina, pri čemu su znatna nacionalna i lokalna sredstva uložena upravo u razvoj prometne infrastrukture. Zahvaljujući svojem geografskom smještaju, grad ima izvanrednu mogućnost nesmetanoga prostornog širenja prema zaobalju što ga čini prostor Ravnih kotara. Utjecaj Ravnih kotara daje specifičan „ruralni“ karakter gradskoj periferiji, koja s otocima zadarskog arhipelaga u samo nekoliko kilometara čini prijelaz iz urbanoga prostora u ruralni. Iz toga proizlazi i poljoprivredni potencijal grada, ruralni turizam i druge gospodarske djelatnosti karakteristične za ruralne prostore. Takva specifičnost omogućuje olakšanu „povezanost i komunikaciju“ ruralnoga i urbanoga stanovništva te pruža mogućnost „kombiniranoga“ ruralnog i urbanog stila života stanovnicima Zadra i Zadarske županije.

Zadar je od osamostaljenja i obrambenoga Domovinskog rata do danas jedan od hrvatskih gradova s najvećim stopama gospodarskog rasta. Može se reći da je uspio prebroditi negativne ratne posljedice izazvane velikosrpskom agresijom, koja je rezultirala brojnim neposrednim ali i dugoročnim ljudskim žrtvama te materijalnim štetama. Ratom je učinjena nepovratna šteta i oduzete su gradu snažne „razvojne godine“ dok su se drugi gradovi iz regije i susjednih država nesmetano razvijali ili su barem sačuvali svoje razvojne potencijale. Unatoč svemu, pa i današnjim negativnim svjetskim ekonomskim trendovima, Zadar je

grad koji je županijski, regionalni i nacionalni važan čimbenik razvoja s izvrsnim potencijalom za budućnost. U tom kontekstu treba promatrati i važnost ulaska Hrvatske u EU 2013., čime je Zadar sa svojim komparativnim prednostima dobio priliku postati uređen, gospodarski osnažen i prepoznatljiv europski grad.

GOSPODARSTVO ZADARSKE ŽUPANIJE

Bez obzira na kulturni, socijalni, ideološki ili neki drugi milje unutar kojeg se danas ostvaruje gospodarski razvoj, postalo je pravilo da se osnovne značajke tog razvoja sagledavaju u vremenskom kontinuitetu. Pritom se najčešće nije dovoljno zaustaviti na globalnim scenarijima, strategijama i planovima, nego se izrađuju i sektorske projekcije, kao i projekcije razvoja užih teritorijalnih cjelina s konkretnim (investicijskim) programima.

Mnoge komparativne analize gospodarskih stanja i procesa koje su u žarištu pažnje imale objekte krupne infrastrukture, pogotovo ako su rađene za regionalnu razinu, uvijek identificiraju velike promjene koje su nastupile nakon izgradnje tih objekata. U pravilu svi ti efekti ne očituju se u prostoru izravno, ali se kroz višestruke multiplikacije odražavaju na ukupni razvoj područja. Preciznije računice čak pokazuju da su neizravni efekti najčešće po kvantiteti i kvaliteti veći od onih neposrednih (Ivić, 2012.).

Između Drugoga svjetskog i Domovinskog rata gospodarstvo grada Zadra izdiglo se, po pokazateljima strukture i dinamike gospodarskog razvoja, među prve gradove u Republici Hrvatskoj. Temelji gospodarskog razvoja počivali su na čvrstoj podlozi nekoliko naslijeđenih industrijskih grana iz prethodnoga, predratnog razdoblja, na povoljnom geoprometnom položaju, izgradnji željeznice, luke i vitalnih cestovnih prometnica, vlastitim sirovinским resursima (poljoprivreda i ribarstvo) te na ljudskom potencijalu sposobnom da uspješno organizira i provede suvremena tehnološka i marketinška dostignuća. Domovinski rat i poslijeratno razdoblje donijeli su sa sobom poteškoće koje će se osjećati i u sljedećim desetljećima, to više što se nakon rata javila potreba za revitalizacijom gospodarstva s pretvorbom društvenog vlasništva u privatno. U takvim okolnostima objektivno najveći dio gospodarskih aktivnosti bio je usmjeren prema sanaciji štete i uspostavljanju prekinutih gospodarskih tokova. Proizvodnja je stala, mnoge su tvrtke zatvorene, mnogo je stanovnika ostalo bez zaposlenja, a samim time pao je i bruto proizvod te nacionalni dohodak. Možda je i najveći gubitak iz tog razdoblja gubitak ljudskih kapaciteta u proizvodnji, tj. visokospecijaliziranih kadrova koji su znali raditi u tehnološkoj industriji, a nakon rata svoje znanje nisu nastavili rabiti u proizvodnom sektoru, nego su bili primorani prekvali-

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Prihodi	12 601 383 274	11 095 509 815	10 542 637 648	10 705 085 048	10 235 840 525
Verižni indeksi	-	88,0	95,0	101,5	95,6
Rashodi	12 416 901 376	11 179 294 365	11 032 139 889	11 101 164 542	10 838 311 078
Verižni indeksi	-	90,0	98,7	100,6	97,6
Razlika	184 481 898	-83 784 550	-489 502 241	-396 079 494	-602 470 553

ficirati se ili „umiroviti“. Tako je nestala generacija specijaliziranih radnika, a s njima i znanja potrebnih za razvoj prerađivačke industrije. U znatnoj mjeri izostao je i razvoj zasnovan na novim kapacitetima i novim tehnologijama, što je, inače vrlo modernu, strukturu gospodarstva iz proteklog razdoblja dovelo do osjetnoga zaostajanja.

Zadar je 1970-ih godina bio gospodarski i demografski važan u okvirima Hrvatske te je zauzeo poziciju hrvatskoga petog grada po broju stanovnika, koju ima i danas. Ključni segmenti gospodarstva bili su: brodarstvo, metaloprerađivačka, tekstilna i kemijska industrija, riboprerađivačka industrija, proizvodnja pića, cigareta, elektronika i dr. Time je Zadar, za razliku od mnogih drugih hrvatskih gradova, imao šaroliko, a ne monokulturno gospodarstvo, koje mu je u razdoblju do raspada SFR Jugoslavije priskrbilo mjesto istaknutoga gospodarskog središta s najvećim ostatkom dohotka, kako se tada zvao profit u zemlji (Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2011.).

Ipak, nakon ratnih 90-ih godina 20. st. i poslijeratne transformacije gospodarstva te godina revitalizacije koje su uslijedile u prvom desetljeću 21. stoljeća Zadar se gospodarski dobro obnavlja i jača te predstavlja važan subjekt u gospodarskom ustroju hrvatske države, a poglavito njezina obalnoga pojasa. Prema svim važnijim gospodarskim pokazateljima Zadar u tom razdoblju među hrvatskim gradovima ima najviše stope rasta, prosječno 5,6% (Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2013.). U nastavku su kretanja gospodarstva Zadarske županije u razdoblju od 2008. do 2012. godine.

Osnovne grane na kojima se zasniva razvoj gospodarstva jesu: turizam, promet, usluge, trgovina, građevinarstvo te ribarstvo i marikultura. Grad postaje središnje mjesto kapitalnih investicija županije i šire regije, pa se tako grade razni novi centri, stambene i poslovne zgrade, javna prometna i društvena infrastruktura, a osjećaju se i znatna ulaganja u proizvodnju. Grade se danas vrlo prepoznatljivi projekti koji polako mijenjaju i oblikuju gospodarsku i društvenu sliku grada poput SC Višnjik, Foruma, hotela u Punta Skali, nekoliko hotela i hostela u središtu grada (Bastion, Forum i drugi), raste promet u Zračnoj luci „Zadar“, a u isto vrijeme planiraju se kapitalne investicije koje zadarsko gospodarstvo trebaju podignuti na višu razinu, poput: Luke „Gaženica“, gospodarske zone „Crno“, projekta „Ravnice“ i dr. Ovo razdoblje u gospo-

darskom razvoju grada obilježavaju iznadprosječne stope rasta, iako ne treba zaboraviti kako se i u tom razdoblju osjećaju strukturni gospodarski problemi karakteristični za cijelo hrvatsko gospodarstvo (visoka nezaposlenost, opadanje proizvodnje, premalen udio visokih tehnologija i komponente znanja u poduzetništvu, negativna vanjsko-trgovinska bilanca i dr.).

Zaposleni u Zadarskoj županiji	2010.	2011.	2012.
Ukupan broj zaposlenih	50 207	50 556	50 071
Zaposleni u gospodarskom proizvodnom sektoru	19 761	20 271	19 759

Nažalost, godine oporavka, rasta i razvoja nakon ratnih razaranja brzo su zaustavljene globalnom gospodarskom krizom započetom 2008. godine, a koja traje do danas. Negativni učinci krize gotovo su izbrisali desetljeće rasta ne samo u Hrvatskoj nego i u većini zemalja svijeta. Zadar u doba recesije odolijeva nezaposlenosti nešto bolje od drugih hrvatskih jadranskih gradova, dok broj zaposlenih opada, no manje nego u ostalim hrvatskim gradovima. Ipak, opće stanje u gospodarstvu upućuje na zabrinutost. Povećava se rizik od siromaštva, velik je udio mladih trajno nezaposlenih, broj poduzetnika i prihodi stagniraju, investicije su osjetno opale. Sve to izravno utječe na otežano punjenje proračuna jedinica lokalne i područne (županijske) samouprave i države, što pokreće začarani krug nelikvidnosti. Blokirani računi i nenaplaćena potraživanja, te predstečajne nagodbe tvrtki (Tankerkermerc d. d., Adria d. d. i Kemoplast d.o.o.), čine svakidašnjicu s kojom se suočavaju gospodarstvenici, koje k tome opterećuju i sve veći troškovi i izdavanja za poreze, prireze i razne druge namete. Krizom su najsnažnije pogođene ove djelatnosti: ugostiteljstvo, prerađivačka industrija te, posebno, građevinarstvo, koje je u tri zadnje godine opalo za više od 30%. To je rezultat nestajanja poslova u građevinskom sektoru te općega manjka investicija.

TABLICA 1.

Ukupni prihodi i rashodi gospodarstva Zadarske županije 2008.-2012., u kunama

IZVOR: Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2013.

TABLICA 2.

Zaposleni u Zadarskoj županiji 2010., 2011. i 2012.

IZVOR: Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2011., Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2012., Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2013.

ANALIZA OSNOVNIH GOSPODARSKIH POKAZATELJA

Prvi dio analize uključuje analizu bruto društvenoga proizvoda, tj. sposobnosti gospodarstva da stvori finalna dobra i usluge. Budući da podaci o BDP-u za grad Zadar nisu na raspolaganju, razmotrit će se promjene u društvenom proizvodu za područje Zadarske županije te ih usporediti s BDP-om ostalih županija RH, a posebno županija Jadranske Hrvatske (jer su te županije po strukturi gospodarstva sličnije Zadarskoj županiji od ostatka Hrvatske).

U strukturi BDP-a najveći udio u Jadranskoj Hrvatskoj ima Splitsko-dalmatinska županija, koju slijedi Primorsko-goranska pa Istarska županija. Po udjelu u ukupnom BDP-u Jadranske Hrvatske Zadarska je županija četvrta od sedam županija. Prve tri županije gospodarski su jače od Zadarske, prije svega zahvaljujući veličini i snazi svojih urbanih središta (Split i Rijeka) te policentričnom društveno-gospodarskom razvitku u kojemu posebnu ulogu imaju turizam, poljoprivreda i industrija (Istra). Da bi Zadar dosegao tu razinu, trebao bi u sljedećem desetljeću ekonomski rasti po stopama većima od stopa rasta triju navedenih županija. To nije baš izgledno zbog mnogih čimbenika koji određuju veličinu nekoga gospodarstva (prije svega broj stanovnika).

Za analizu je važniji pokazatelj BDP-a po stanovniku od ukupnoga BDP-a za županiju jer pokazuje relativnu snagu županijskoga gospodarstva, bez obzira na ukupan broj stanovnika. Prema tom pokazatelju Zadarska je županija ispod prosjeka RH (na 83 %) te je peta od sedam županija Jadranske RH. Zanimljivo je da je po tom pokazatelju Ličko-senjska županija ispred Zadarske, iako je gospodarski slabija. Razlog tomu jest malen broj stanovnika u odnosu na ukupni BDP županije (Statistički ljetopis Republike Hrvatske, 2012.).

Šteta je što su godine ekonomskog rasta Zadarske županije kratko trajale i što se recesija produžila dulje od početnih očekivanja. Svakako bi interesantno bilo vidjeti kako bi se Zadar nastavio razvijati da su godine rasta trajala dva desetljeća neprekidno uz stope iz „godina rasta“. Ostaje očekivati da će strukturne reforme koje se moraju provesti u gospodarstvu zajedno s otvaranjem prema EU-tržištima i stranim ulagačima potaknuti nov ciklus gospodarskog rasta koji će Zadar vratiti starim stopama rasta. Sigurno je kako će u tome veliku ulogu imati gradovi, koji moraju osigurati uvjete za privlačenje investicija i novih poduzeća u gradska područja. Dakle, za Zadar, kao i zadarsku regiju, ostaje pitanje kako potaknuti vlastito gospodarstvo i kako se izdignuti iznad prosjeka te kako iskoristiti specifičnosti prije od ostalih kako bi postali „motor rasta“.

INDUSTRIJA

Zadar se u proteklom razdoblju razvio u važno industrijsko središte, koje je po strukturi i udjelu industrije imao dosta moderno i uravnoteženo gospodarstvo. Razvoj zadarske industrije bio je određen s nekoliko važnih čimbenika, koji su ga usmjeravali, ali i ograničavali. Zbog prometnih ograničenja u prošlosti industrijski razvoj bio je usmjeren prema prerađivačkoj industriji i proizvodnjama koje u svojem tehnološkom procesu ne zahtijevaju veće količine sirovina i energije, pa prema onima čija finalna produkcija nije velika te prometno i lokacijski uvjetovana.

Industrija se na zadarskom području razvijala na tri sirovinke podloge, i to na:

1. lokalnim izvorima sirovina i poljoprivrednoj proizvodnji
2. sirovinama koje daje more: uzgoj i preradba robe i proizvodnja soli
3. dovozu sirovina i materijala iz drugih područja u zemlji ili iz uvoza.

Industrija je u proteklom razdoblju bila okosnica i glavni pokretač razvoja zadarskoga područja, unatoč tomu što u zadnjem desetljeću druge, a posebice uslužne, djelatnosti bilježe brži razvitak. Tako je industrija zapošljavala više od 1/3 ukupno zaposlenih u gospodarstvu i ostvarivala isto toliko prihoda i dobiti. Međutim, udio industrije u ukupnom gospodarstvu Zadarske županije pao je 2012. na samo 15%.

U strukturi industrije trenutačno prevladava prehrambena industrija (Adria d. d., Tvornica kruha Zadar d. d. i dr.) i industrija pića (Maraska d. d.). Te grane industrije čine više od 50% ukupne industrijske proizvodnje.

Druge dvije grane po veličini i značenju iza prehrambene industrije jesu kemijska industrija te metaloprerađivačka industrija i strojogradnja, koje zajedno čine oko 30% industrije. Sve ostale grane čine oko 20% industrije.

Metaloprerađivačku industriju predstavljaju tvrtke LTH – Metalni lijev d. o. o. u Benkovcu (visokotehnološka proizvodnja automobilskih dijelova od aluminija za vodeće njemačke proizvođače automobila) i Aluflexpack Novi d. o. o. u Murvici (proizvodnja aluminijske folije i fleksibilne ambalaže). Na području strojogradnje ističu se SAS – Strojogradnja d. o. o., koja proizvodi specijalne alatne strojeve i izvozi ih širom svijeta, HSTEC d. o. o., koji proizvodi brzookretne elektromotore za potrebe specijalnih alatnih strojeva, te SAS – Vektor d. d., koji proizvodi plastične brodove.

TURIZAM

Turistička i ugostiteljska ponuda Zadarske regije raznovrsna je i kvalitetna te zadovoljava motive i interese turista gradskoga miljea, nautičara, rekreativaca, izletnika i kupaca. No unatoč prirodnim mogućnostima ona nije zauzimala prevladavajuće mjesto u gospodarskoj strukturi.

Turistička privreda Zadarske županije nudi oko 80 000 postelja, i to oko 12 000 ležaja u osnovnim i oko 68 000 ležaja u komplementarnim objektima. Prije velikosrpske agresije ostvarivalo se oko 4,3 milijuna noćenja. Turističko gospodarstvo još se nije potpuno oporavilo od strahota rata. Turistički objekti bili su u službi prognanika i izbjeglica te uglavnom uništeni i neodržavani. Završetkom rata pomalo se obnavljaju turistički objekti, pa se i turisti postupno vraćaju na ovo područje. Danas se može reći da se Zadarska županija po fizičkom prometu približila predratnim pokazateljima.

Osnovni nositelji turističke privrede jesu:

- Turisthotel d. d. (s raznim sadržajima u Zadru i okolici, primjerice Boutique hostel Forum u Zadru, kamp Zaton Holiday Resort u Zatonu i dr.)
- Crvena luka d. o. o. pokraj Biograda
- Pine Beach Pakoštane d. o. o. (prije Club Méditerranée) u Pakoštanima
- Hotelsko naselje Božava d. o. o. u Božavi
- Bluesun hotel Alan d. d. u Starigradu Paklenici
- Hotel Pinija d. o. o. u Petrčanima
- Falkensteiner d. o. o. (hoteli i apartmanska naselja) u Zadru i Petrčanima
- Ilirija d. d. u Biogradu
- Turističko naselje Zelena punta d. d. u Kukljici
- Hoteli Zadar d. d. u Zadru
- Turističko naselje Croatia d. o. o. u Svetom Filip i Jakovu i dr.

Osim osnovnih nositelja turističke ponude, nužno je spomenuti da ima još mnogo manjih hotela u gradovima i u seoskim naseljima Zadarske županije, dok znatan segment ponude čini i privatni smještaj (više od 35 000 ležaja) u suvremeno opremljenim apartmanima, vilama i malim hotelima, koji se na tržištu sve više traže.

U turističkoj ponudi zadarske turističke regije važno mjesto zauzima mnogo suvremeno opremljenih restorana i drugih ugostiteljskih objekata, koji svojom gastronomskom ponudom karakterističnom za zadarski kraj upotpunjuju turistički proizvod županije. Osim navedenih čvrstih objekata, turističkoj ponudi treba dodati više od 20 000 ležaja u autokampovima te oko 5000 vezova u marinama, od čega 2600 u moru te oko 2400 vezova na kraju.

U Zadarskoj županiji razvoj turizma imat će ključnu ulogu zahvaljujući dosadašnjim ostvarenjima, odnosno veličini i kvaliteti sadašnjih smještajnih i drugih turističkih

Turistička zajednica	Godine				
	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Kali	2 156	2 192	2 478	2 497	3 301
Benkovac	1 657	1 458	2 835	5 361	3 420
Novigrad	4 186	4 544	5 561	5 588	5 889
Tkon	4 851	6 111	6 294	7 445	7 498
Kukljica	15 441	11 432	8 136	7 428	8 312
Obrovac	2 481	1 959	6 401	7 233	8 985
Jasenice	5 797	7 187	8 263	9 528	9 555
Posedarje	5 766	6 285	7 707	7 029	12 335
Ugljan	9 662	9 479	10 891	11 591	12 237
Preko	16 416	7 773	11 459	12 308	12 802
Vrsi	10 991	12 564	12 894	13 346	13 888
Sali	23 139	16 800	17 418	16 961	14 118
Ražanac	12 076	12 655	13 118	13 944	14 649
Pašman	13 538	16 779	17 909	16 503	18 214
Povljana	17 794	18 606	19 354	20 733	20 408
Kolan	23 480	19 949	20 064	24 397	27 694
Privlaka	26 956	29 865	27 981	33 942	34 794
Bibinje	39 196	35 789	38 958	41 610	42 953
Sukošan	41 149	39 017	44 238	45 976	46 594
Sv. Filip i Jakov	40 859	42 280	42 730	46 283	50 790
Zaton	44 053	45 847	47 455	54 127	52 401
Nin	49 360	51 875	54 757	60 670	60 818
Starigrad	56 551	59 028	61 929	67 078	74 935
Pakoštane	46 954	60 130	61 234	68 628	76 731
Vir	56 403	66 926	80 173	92 547	94 022
Pag	97 696	99 134	107 625	108 783	111 704
Biograd n/m	150 937	145 901	160 841	167 470	183 086
Silba	10 560	5 325	5 657	5 414	5 346
Zadar	274 704	282 229	298 839	312 391	343 192
Ukupno Zadarska županija	1 106 818	1 121 129	1 205 210	1 288 823	1 372 684
Verižni indeksi	-	101,3	107,5	106,9	106,5

TABLICA 3.

Kretanje broja turističkih dolazaka u Zadarskoj županiji 2009.-2013.

IZVOR: Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Zadar, 2014.

Turistička zajednica	Godina				
	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Benkovac	15 178	12 775	45 121	52 476	26 111
Kali	21 270	22 959	23 803	24 649	31 374
Novigrad	28 244	28 170	35 386	37 548	38 079
Tkon	41 513	60 590	64 565	73 960	76 148
Kukljica	136 214	106 695	78 032	69 821	77 328
Posedarje	39 349	53 121	68 562	63 616	97 147
Obrovac	17 098	12 453	68 252	78 231	97 638
Jasenice	67 595	78 820	97 147	104 868	102 566
Sali	127 756	130 804	137 462	131 141	103 221
Ugljan	105 074	103 335	109 638	117 522	121 915
Preko	98 563	72 522	92 670	99 499	105 976
Vrsi	110 164	130 265	131 344	136 746	140 463
Povljana	148 698	157 960	159 141	172 140	155 272
Ražanac	97 952	101 105	106 470	141 976	178 739
Pašman	134 746	173 072	163 105	175 675	195 431
Kolan	180 402	206 382	192 933	237 711	234 916
Privlaka	252 765	279 265	263 562	305 760	299 641
Bibinje	217 647	280 741	280 007	310 589	312 705
Sukošan	195 293	293 200	312 248	328 532	325 124
Sv. Filip i Jakov	337 372	318 847	358 684	382 180	419 054
Starigrad	325 302	354 454	363 955	417 295	436 341
Zaton	380 755	385 638	409 484	448 210	431 881
Nin	438 920	458 189	490 468	530 518	522 292
Pakoštane	448 255	505 104	511 599	577 567	676 698
Pag	746 111	757 057	813 977	816 960	831 784
Vir	611 807	728 306	907 812	1 044 037	1 034 708
Biograd n/m	893 957	971 090	1 001 798	1 042 023	1 115 583
Silba	57 863	67 786	71 388	66 651	64 645
Zadar	994 173	1 122 882	1 163 179	1 221 168	1 317 203
Ukupno Zadarska županija	7 272 045	7 975 597	8 523 803	9 211 081	9 571 996
Verižni indeksi	-	109,7	106,9	108,1	103,9

TABLICA 4.

Kretanje broja noćenja u Zadarskoj županiji 2009.-2013.

IZVOR: Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Zadar, 2014.

Turisti	2010.	2011.	2012.
Strani turisti	1 103 579	978 917	1 051 994
Domaći turisti	215 540	224 282	234 817
Ukupno	1 119 119	1 203 199	1 286 811

TABLICA 5.

Kretanje broja turističkih dolazaka u Zadarskoj županiji 2010., 2011. i 2012.

IZVOR: Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2011., Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2012., Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji, 2013.

kapaciteta, ali i razvojnim potencijalima, kao što su veliki i neizgrađeni prostori pogodni za turističku izgradnju, zatim mnogi otoci i povoljni prirodno-geografski uvjeti te kulturna baština.

Razvoj turizma višestruko će djelovati na razvoj mnogih drugih djelatnosti, a što uključuje veću i bolju povezanost tih djelatnosti s turizmom i s pojedinim područjima na kojima su kapaciteti tih djelatnosti. U tom smislu bolja prometna povezanost unutar županije, kao i područja Zadarske županije s drugim regijama, važna je pretpostavka ostvarivanja cjelovite strategije razvoja.

POLJOPRIVREDA, RIBARSTVO I PREHRAMBENA INDUSTRIJA

Zadarska županija raspolaže sa 60 000 ha obradivih površina i površinom mora od oko 3700 km², što je oko 12% ukupne površine hrvatskoga dijela Jadrana. Prirodni uvjeti, plodna polja Ravnih kotara i veliki i raščlanjeni morski akvatorij uvjetovali su razvoj i dugu tradiciju ribarstva i poljoprivrede.

Zadarsko ribarstvo čini 16 tvrtki i veći broj obrtnika. Ribarska zadruga „Ribarska sloga“ okuplja 12 tvrtki i obrtnika. Flota zadarskih ribara sastavljena je od kočara, plivaričara i tunolovaca. To su kočice kalifornijskoga tipa dužine od 15 do 25 m. Zbog snažne flote u privatnom vlasništvu, po vrsnim ribarima poznatima u cijelom svijetu te riboprerađivača i uzgajivača bijele ribe i tune, Zadarska županija svrstava se u županije s najrazvijenijim ribarstvom u Hrvatskoj.

Od pet hrvatskih riboprerađivača, dva su sa stogodišnjom tradicijom na zadarskom području. To su Adria d. d. i Mardešić d. o. o. Tvornica Mardešić d. o. o. osnovana je 1905. i postoji i danas. Godišnje proizvodi oko 1000 t ribljih konzervi, i to sardine, sardine s povrćem i sardine s rajčicom. Adria d. d. je osnovana 1948. i proizvođač je poznatih *Eva* konzervi. Ima vlastitu ribarsku luku, najsuvremeniju opremu za preradu ribe, sa svim pratećim objektima i hladnjaču kapaciteta 2500 t. Proizvodi 150 000 kutija na dan. Riba se pakira u litografiranu ambalažu. Danas su Adria d. d. i Mardešić d. o. o. u fazi konsolidacije proizvodnje i privatizacije.

Cromaris d. o. o. (ranije Cenmar d. d.) najveća je tvrtka na području marikulture u Zadarskoj županiji koja proizvede oko 850 t ribe, a proizvodi i mlađ u svojem mrijestilištu u Ninu kojom opskrbljuje mnoge uzgajivače ribe. Mrijestilište je kapaciteta 3 mil. jedinki, a planiranom modernizacijom i proširenjem kapacitet bi se povećao na 5 mil. jedinki. Posebna su važnost matični stokovi brancina i orade, od kojih se dobiva autohtona mlađ koja

je bolje kvalitete nego uvozna. Time se čuva i autohtoni hrvatski brancin.

Adria octopus d. o. o., Badioli i Maksan d. o. o., Martinović fish d. o. o. i dr. jesu tvrtke koje proizvode od 50 do 100 t brancina i orade, uglavnom za izvoz u Italiju.

Uzgojem pastrve bavi se tvrtka Ribarstvo d. d. iz Donje Suvaje. Proizvodi 80 t pastrve i pastrvsku mlad, a ribu uglavnom izvozi u Italiju.

Godine 1996. počeo se razvijati novi vid marikulture – uzgoj tune. Tada je osnovana tvrtka Kali-tuna d. o. o., koja prva na Mediteranu počela uzgajati tunu. Taj pionirski pothvat prerastao je u dobro uhodanu djelatnost. Tvrtka danas proizvodi 250 t tune. Uz tu tvrtku, uzgojem tune bave se još i Adriatic tuna d. o. o. te Jadran tuna d. o. o. Svi zajedno proizvedu oko 1000 t tune, vrlo cijenjene na japanskom tržištu, gdje postiže cijenu od oko 40 EUR/kg.

Mogućnosti poljoprivredne proizvodnje u Zadarskoj županiji zasnivaju se na oko 59 000 ha obradivih površina. Obradive površine gotovo su sve u privatnom vlasništvu. Glavne grane proizvodnje jesu: voćarstvo, vinogradarstvo, povrtlarstvo i stočarstvo. Nakon ratnih razaranja, danas ima oko 13,5 milijuna trsova vinove loze, oko 530 000 stabala masline, oko 170 000 stabala višnje maraske i oko 40 000 stabala breskve te otprilike toliko i trešnje. To su glavne voćne vrste. Treba naglasiti da je prije Domovinskog rata broj stabala bio osjetno veći. Posebnu važnost od voćnih vrsta ima višnja maraska, koja je osnovna sirovina za proizvodnju likera *Maraschino* te voćnih sirupa, sokova i alkoholnih pića. U Zadarskoj županiji višnja maraska posebne je kvalitete. Tvrtka Maraska d.d. podigla je na Vlačinama na oko 200 ha velik nasad višnje maraske sa 95 000 stabala. Veliki su poslovni subjekti u sektoru poljoprivrede još i Vogens d. o. o. (Kožino-Primorje), koji proizvodi kravlje mlijeko te ima velik nasad maslina, Vrana d. o. o. (Jankolovica), koja se bavi vinogradarstvom, maslinarstvom te uzgojem voća i povrća, krmiva te mlijeka i jaja, *PIK Vinkovci d. d.* (Sv. Filip i Jakov), koji proizvodi povrće i usjeve, Badel 1862 d. d. – Vinarija Benkovac (Benkovac), koja u Korlatu, Dubravi (Miranje) i Pristegu uzgaja vinovu lozu te proizvodi alkoholna pića. I tvrtka Baštica-agro d. o. o. podiže velike nove nasade breskve i jabuke s rasadnikom voćnih sadnica i podloga na lokalitetu Baštica bivšega PK Zadra.

Povrće i voće iz Ravnih kotara stiže na tržnice i većih gradova u Hrvatskoj. Na pašnjačkim površinama važan je uzgoj ovaca. U Zadarskoj županiji ima ih oko 80 000. S ovčarstvom se povezuje i proizvodnja sira. Glasovit paški sir dobiven je iz mlijeka ovaca koje pasu na škrtoj zemlji. Najviše toga sira proizvodi se u Paškoj sirani d. d. u Pagu i Sirani Gligora d. o. o. u Kolanu.

Prehrambena industrija danas čini 50% ukupne industrije u Zadarskoj županiji. Glavne su grane: proizvod-

nja hrane i pića te riboprerađivačka industrija. Poljoprivredu i ribarstvo treba učiniti efikasnim i prepoznatljivim u segmentu prirodne i zdrave hrane te kvalitetnih prehrambenih proizvoda specifičnih za zadarsko i šire mediteransko područje. Stoga treba maksimalno razviti marikulturu i ribarstvo, kao tradicionalne grane gospodarstva po kojima je Zadarska županija najpoznatija i s najvećim udjelom u Hrvatskoj.

Općenito, razvoj industrije treba temeljiti na prirodnim resursima zadarskoga područja i na novoj tehnologiji, ali i na modernizaciji sadašnjih kapaciteta i potrebama tržišta. Pri tome treba maksimalno iskoristiti prednosti i pogodnosti slobodnih carinskih zona za razvoj proizvodnih djelatnosti i industrije.

Sektor usluga, s vodećim mjestom ugostiteljstva i trgovine, obrtničkih usluga, treba također postati važan čimbenik razvoja ove županije. Usluge prometa, a posebno pomorski promet, treba i dalje razvijati stalnim ulaganjem u nove i suvremene kapacitete. U ostvarivanju razvojne strategije mala i srednja poduzeća trebaju postati dominantan oblik poslovanja, ali pri tome treba podržati razvoj i nekoliko većih poduzeća zbog njihovih višestrukih učinaka na razvoj cjelokupnoga gospodarstva.

POMORSTVO I VEZE

U pomorstvu sa sjedištem u Zadru djeluje najveća hrvatska pomorska tvrtka, Tankerska plovidba d. d. Zadar, koja raspolaže flotom od preko 1 100 000 DWT nosivosti, pretežno za prijevoz sirove nafte, derivata, kemikalija i rasutih tereta.

Najveći dio putničkoga prometa ostvaruje državni brodar Jadrolinija d. d. iz Rijeke, a u zadnje vrijeme prijevoz putnika obavljaju i privatni brodari (G & V Line d. o. o. i Mia trade d. o. o.).

Velika važnost pomorskoga prometa vidi se i po postojanju frekventne putničke luke u samom gradu, koja ulazi u luke od državne važnosti s prometom od oko 1 100 000 putnika i 140 000 vozila 2012. godine (Ikić, 2013.).

Na području Gaženice funkcionira teretna luka manipulativnoga kapaciteta blizu 1 000 000 tona na godinu. Nažalost, taj kapacitet nije ispunjen. Godišnji promet trgovačke luke varira i u prosjeku iznosi oko 500 000 t (npr. 2010. godine bilo je 630 000 t, a 2012. samo 260 000 t tereta). Na tom području postoji prostor za uspostavu slobodne zone, koja je u osnivanju, tj. čeka odobrenje Vlade RH.

Kroz Zadarsku županiju prolazi 570 km državnih cesta, 505 km županijskih cesta te 588 km lokalnih cesta. Prokopavanjem tunela Sv. Rok i izgradnjom autoceste A1

stvorene su bitne pretpostavke da Zadar postane važno prometno čvorište.

Kroz županiju prolazi željeznički pravac Zagreb – Knin – Split s odvojcima za Zadar i Šibenik. Razvojnou strategijom željezničkoga prometa predviđa se etapna obnova i modernizacija pruge, skraćivanje trase izgradnjom više tunela te njezina elektrifikacija, da bi se povećala njezina propusna i prijevozna moć.

Prometni sustav Zadarske županije uvelike dopunjuje zadarska zračna luka u Zemunik, koja je nedavno obnovljena i modernizirana, a produljenjem piste postoji mogućnost primanja i najvećih zrakoplova.

ZAKLJUČAK

Da bi se iskoristili potencijali te da bi se odgovorilo na ključne izazove, kao što su nezaposlenost, gospodarska stagnacija i ratno nasljeđe, od presudne je važnosti da su strateški razvoj i investicije u Zadarskoj županiji dobro usmjereni. Stoga je prepoznata važnost zajedničkoga koordiniranog i integriranog pristupa planiranju razvoja Zadra i županije, kojoj je taj peti po veličini hrvatski grad sjedište. Takvo planiranje trebao bi omogućiti da se prednosti i prilike iz okoline iskoriste, a prijatnije i slabosti anuliraju.

Zadar i Zadarska županija, ali i područja susjednih županija koja gravitiraju Zadru, u gospodarskom smislu važno su i specifično razvojno područje s istaknutim stratejskim, ekonomskim i pomorskim lokacijama za razvoj industrije, poljoprivrede i ribarstva, turizma, prometa, trgovine i drugih gospodarskih djelatnosti.

U gospodarskom smislu Zadar je industrijski, turistički, poljoprivredno-ribarski, pomorski i prometni centar velikoga područja Hrvatske, koje obuhvaća sjevernu Dalmaciju i velik dio Like, koji je kao takav poznat u Hrvatskoj, ali i u Europi i svijetu. To područje i Zadar kao njegovo središte imaju sve temeljne pretpostavke za svekoliki brži razvoj, pri čemu treba imati na umu da je u dosadašnjem razvoju iskorišten samo dio velikih razvojnih mogućnosti.

LITERATURA

- Cingula, M. (1992.): Poduzetništvo kao temelj gospodarskog razvoja Hrvatske, CROMA, Zagreb.
- Ikić, D. ur. (2011.): *Gospodarska kretanja Zadarske županije*, br. 26, Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Zadar, Zadar.
- Ikić, D. ur. (2012.): *Gospodarska kretanja Zadarske županije*, br. 27, Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Zadar, Zadar.
- Ikić, D. ur. (2013.): *Gospodarska kretanja Zadarske županije*, br. 28, Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Zadar, Zadar.
- Ivić, P. (2012.): *Mediji i poduzetnici u Zadarskoj županiji*, Izvori d.o.o. i Sveučilište u Zadru, Zagreb i Zadar.
- Samuelson, P. A. i Nordhaus, W. (2000.): *Ekonomija*, Mate d.o.o, Zagreb.
- Statistički ljetopis Republike Hrvatska*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.
- Veselića, V. (1995.): *Financijski sustavi u ekonomiji*, Inženjerski biro, Zagreb.
- Zakon o trgovačkim društvima*, Narodne novine 111/93, 34/99, 121/99, 118/03.

